

АВЕРОЧКІНА Тетяна

ПРАКТИКА ВСТАНОВЛЕННЯ СТАТУСУ ІСТОРИЧНИХ ВОД В АРКТИЦІ

До складу внутрішніх вод деяких держав належать так звані історичні води. Однією з найбільш актуальних та важких питань сучасного міжнародного морського права є проблема встановлення особливих обставин, що використовуються в якості критеріїв кваліфікації заток та інших морських вод в якості історичних.

Конвенція про територіальне море та прилеглу зону 1958 року [1] та Конвенція ООН з морського права 1982 року [2] підтвердили міжнародну практику, відповідно до якої деякі затоки, незалежно від ширини входу, вважаються внутрішніми водами прибережної держави внаслідок історичної традиції. Такі затоки мають назву "історичних". До них, наприклад, належить на Далекому Сході затока Петра Великого до лінії, що з'єднує устя ріки Тюмень-Ула з мисом Поворотний (ширина входу 102 морські милі).

На сьогодні міжнародне право не містить договірних норм, що містять визначення понять "історичні води" або "історична затока". Крім того, воно не встановлює й підстав для оголошення державами своїх прав на такі води. Хоча спроби регламентувати це питання приймалися. Так, в ході проведення Женевської конференції 1958 року був прийнятий Меморандум Секретаріату ООН щодо історичних вод [3], в якому знайшли закріплення погляди на це правове явище, зокрема позиції окремих держав стосовно певних просторів, на які може бути розповсюджений режим "історичних" вод (Азовське море, затока Канкала, затока Чалер та ін.), судові прецеденти та позиції науково-дослідницьких закладів і вчених США, Франції, Японії. Крім того, документ містить доволі ґрунтовний аналіз теорії "історичних заток".

В 1959 році Генеральна асамблея ООН своєю резолюцією доручила Комісії міжнародного права вивчити дане питання та представити їй отримані результати.

Прийняття цих документів обумовило проведення подальших досліджень проблематики "історичних" вод Організацією Об'єднаних Націй, що дозволили побачити світ наступному документу – Дослідженню, підготовленому Секретаріатом ООН "Юридичний режим історичних вод, включаючи історичні затоки" 1962 року [4]. Тут було розглянуто концепцію "історичних вод", проблеми здійснення юрисдикції прибережної держави щодо цих морських просторів та елементи права держави на "історичні води". Проте до сьогодні ці документи залишаються лише науковими дослідженнями та жоден з них не покладений в основу міжнародної конвенції.

Складність розглядуваного питання обумовлюється саме правом прибережної держави кваліфікувати той чи інший морський район, що омиває його береги, в якості історичних вод. В сучасній російській науковій літературі зауважується, що

"арктичні моря, що створюють систему Північного морського шляху, представляють собою вузькі та неглибокі льодові моря заливного типу... З особливими природними умовами цих морів, а саме з тим, що вони вкриті льодом, який утворює льодовий припай, пов'язані екологічна та воєнна безпека її арктичного узбережжя... Саме освоєння цих морів вимагає столітніх зусиль народу. У зв'язку із цим уряд Російської імперії та правонаступник, до якого перейшли її територіальні права – СРСР, заявляв в свій час про історичні права на певні акваторії. Зокрема, особливий режим Карського моря офіційно встановлювався урядом Росії протягом трьох століть. Історичні права в цих акваторіях мовчазно або прямо визнавалися іншими державами" [5, 112]. На просторових межах природо-ресурсних прав конкретної арктичної держави позначається, як витікає з цитованих доктринальних джерел, переконання в міжнародній правомірності її природо-ресурсної діяльності, її національно-законодавчого регулювання, послідовність та непротивічність такої законодавчої практики, відсутність протидії такій практиці з боку інших зацікавлених держав та інших суб'єктів міжнародного права [6]. В Арктиці цей процес взаємодії правоприписань одних держав та відповідних юридичних кроків інших має сьогодні сутнісне значення для визначення, поперед усе, зовнішніх меж природо-ресурсної юрисдикції держав. При аналізі позицій арктичних держав стосовно таких меж очевидно є різниця між позиціями 1) держав, що мають найбільш довге узбережжя в Північному Льодовитому океані (Росія, Канада); 2) та державами з відносно невеликими такими узбережжями (Данія, Норвегія, США). Перші серед підстав своїх природо-ресурсних прав в Арктиці спираються на ті просторові межі, які позначені їх законодавством про арктичні сектори. Другі – такого законодавства не мають.

Юридичний статус морських просторів Арктики в цілому визначається принципами та нормами загального міжнародного права, що стосуються Світового океану в цілому та закріпленими в Женевських конвенціях з морського права 1958 року, що одержали загальне визнання і особливо в Конвенції ООН з морського права 1982 р. Це означає, що суверенітет і юрисдикція приполярних держав можуть поширюватися не на всю акваторію відповідних секторів Арктики, а лише на ту частину вод Північного Льодовитого океану і його підводних просторів, які обмивають або примикають до сухопутних утворень цих країн, – на внутрішні морські води, територіальне море, прилеглу та виключну економічну зону, на континентальний шельф, міжнародний район морського дна, а також на протоки, що перекриваються територіальним морем відповідної прибережної країни або не

використовуються в якості світових морських комунікацій.

Характерним для внутрішніх морських вод приполярних країн є встановлення ними стосовно деяких таких регіонів статусу історичних вод. Так, відповідно до Переліку географічних координат точок, що визначають положення вихідних ліній для відліку ширини територіальних вод, економічної зони та континентального шельфу СРСР (затверджений діючими дотепер постановами Ради Міністрів СРСР від 7 лютого 1984 р. та від 15 січня 1985 р.), до складу внутрішніх вод Російської Федерації і, отже, до складу її території в числі інших були включені Біле море, Чеська, Печерська, Байдарацька губи, Об-Єнісейська затока та інші прибережні водні простори, ширина входу до яких має значно більшу довжину саме за історичними підставами, оскільки всі вони внаслідок сформованих умов з давніх часів перебували під контролем Російської імперії, потім СРСР, а сьогодні – Російської Федерації [7, 469].

За такими самими підставами до внутрішніх морських вод Норвегії віднесені прибережні простори північної та північно-західної частин її узбережжя, що обмежуються із зовнішньої сторони – з боку відкритих морських просторів – вихідними лініями, довжина яких внаслідок надзвичайно порізаної (звивистої) конфігурації берегової лінії місцями складає 44 морські милі. Це стосується й статусу прибережних морських просторів, в межах яких пролягає норвезький національний (історичний) судноплавний шлях Індерлеєс, що перебуває в межах пояса дрібних прибережних островів – шхер. Правомірність поширення Норвегією на ці води статусу історичних підтверджена рішенням Міжнародного суду ООН в 1951 р., винесеним в англійсько-норвезькому спорі у зв'язку з виданням Норвегією в 1935 і 1937 р. відповідних декретів. В обґрунтування свого рішення Судом був покладений той факт, що зазначений морський шлях прокладений, освоєний і обладнаний винятково зусиллями цієї прибережної країни. В рішенні звертається також увага на те, що з боку інших держав, які були інформовані про зазначені домагання Норвегії, жодної офіційної негативної реакції не надійшло, що повинне розглядатися як “тацито консенсу” – мовчазна згода відповідних учасників міжнародних відносин. Нарешті, Судом була врахована наявність тісного зв'язку водних регіонів, якими проходить Індерлеєс, із сухопутною територією Норвегії та з її економікою [7, 469–470].

Історичними особливостями відрізняється й статус морських внутрішніх вод Канади в Арктиці, на яких спеціальним адміністративним актом – наказом міністра морського транспорту в 1985 р. – фактично був розповсюджений канадський суверенітет, оскільки в цьому документі йде мова про встановлення повного контролю з боку Канади за всіма видами морської діяльності, включаючи судноплавство (в тому числі іноземне), у межах

таких просторів і особливо в протоках, що утворюють Північно-Західний прохід – природне з'єднання Атлантичного океану з Північним Льодовитим океаном. Довжина встановлених зазначеним наказом вихідних ліній по периметрі всього канадського арктичного архіпелагу в багатьох місцях значно перевищує конвенційну – подвійну ширину територіального моря [7, 470].

Правомірність встановлення статусу історичних вод в Арктиці в наведених прикладах впливає з положень п. 4 ст. 4 Женевської конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 р. і п. 5 ст. 7 Конвенції ООН з морського права 1982 р., відповідно до яких при встановленні в окремих випадках вихідних ліній можуть прийматися в розрахунок особливі економічні інтереси конкретного району, реальність і значення яких доведені їхнім тривалим здійсненням.

Література:

1. Конвенция о территориальном море и прилежащей зоне 1958 года // Додин Е.В., Кузнецов С.А. Женевские конвенции по морскому праву // Библиотека журнала “Торговое мореплавание” (Серия: Правовое регулирование торгового мореплавления). – 1998. – № 5/II. – С. 10–14.
2. Конвенция Организации Объединённых Наций по морскому праву от 10 декабря 1982 года / Конституция для океанов (UNCLOS 82): Учеб. – метод. пособие / [сост. Е.В. Додин, С.А. Кузнецов] / под ред. С.В. Кивалова // Библиотека журнала “Торговое мореплавание” (Серия: Правовое регулирование торгового мореплавления). – 1998. – № 3/II. – 250 с.
3. Historic Bays, Memorandum by the Secretariat of the United Nations, A/CONF. 13/1 / Official Records of the United Nations Conference on the Law of the Sea 1958. – Volume I (Preparatory documents), 1958.
4. Juridical Regime of Historic Waters, including Historic Bays – Study prepared by the Secretariat, A/CN.4/143 / Yearbook of the International Law Commission, 1962, vol. II.
5. Арктика: интересы России и международные условия их реализации / науч. рук. Барсегов Ю.Г., отв. ред. Могилевкин И.М. – М., ИМЭМО РАН, 2000. – 132 с.
6. Як зазначається: “Міжнародне морське право є не просто статичним корпусом правил, а цілісним процесом прийняття рішень. Цей процес постійної взаємодії (a process of uninterrupted interaction) постійно заявлених претензій та відповідей на них, в ході чого ті, хто приймає рішення в конкретних державах, однобічно висувають різні притязання на використання районів Світового океану, а інші, що приймають рішення на національному або міжнародному рівнях, відповідають на такі притязання, приймаючи або заперечуючи їх (by either accepting or rejecting them)” – Lung-chu Chen. An Introduction to Contemporary International Law. A Policy – Oriented Perspective. New Haven and London. 1989, p. 132.
7. Международное публичное право: учеб. / Л. П. Алуфриева, М.З. Д. К. Бекяшев, К. А. Бекяшев, В. В. Устинов [и др.]; отв. ред. К. А. Бекяшев. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 784 с.